

*Нагорнюк-Данилюк О. А.,
аспірант кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ*

УГОДА ПРО ВИЗНАННЯ ВИНУВАТОСТІ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ

Досліджено законодавчі засади укладення та затвердження судами угод про визнання винуватості у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх і проблеми їх практичного застосування, новели правового регулювання інституту угод про визнання винуватості. Висловлено пропозиції щодо необхідності уточнення окремих законодавчих положень.

Ключові слова: кримінальне провадження, неповнолітній підозрюваний (обвинувачений), угода про визнання винуватості, особливо тяжкі злочини, кримінальне провадження, у якому беруть участь потерпілі.

Исследованы законодательные основы заключения и утверждения судами соглашений о признании вины в уголовных процессах в отношении несовершеннолетних и проблемы их практического применения, новеллы правового регулирования института сделок о признании вины. Высказаны предложения о необходимости уточнения отдельных законодательных положений.

Ключевые слова: уголовное производство, несовершеннолетний подозреваемый (обвиняемый), соглашение о признании вины, особо тяжкие преступления, уголовное производство, в котором принимают участие пострадавшие.

Розвиток України як демократичної, соціальної та правової держави вимагає належних гарантій реалізації прав і свобод людини, що можливо завдяки подальшій імплементації у вітчизняну правову систему загальновідомих міжнародних стандартів та практики розвинутих демократичних країн світу, в тому числі й щодо механізмів відновного правосуддя.

Європейські стандарти відновного правосуддя висвітлено в Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи «Про

деякі заходи покарання, альтернативні позбавленню волі» № R(76) 10 від 09 травня 1976 р., «Про спрощення кримінального правосуддя» № 6R(87) 18 від 17 вересня 1987 р., «Про медіацію у кримінальних справах» № R(99) 19 від 15 вересня 1999 р., «Про нові способи боротьби із злочинністю неповнолітніх і роль правосуддя у справах щодо неповнолітніх» № R(2003) 20 від 24 вересня 2003 р. тощо.

Вітчизняний законодавець, враховуючи в тому числі й вищезазначені ре-

комендації, передбачив у главі 35 КПК України 2012 р. можливість укладення у визначених кримінальним процесуальним законом випадках угод про визнання винуватості між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим [1]. З того часу питання кримінального провадження на підставі угод про визнання винуватості активно обговорюються науковцями і практичними працівниками, зокрема цій проблематиці присвячені наукові праці С. Андрусенка, Г. Власової, І. Гловюк, В. Гринюка, О. Лесяк, Р. Новака, Г. Саєнко, О. Татарова, Г. Тюріна, Л. Удалової, П. Холодила, О. Яновської та інших.

Відзначимо, що проведений аналіз статистичних даних щодо кількості постановлених судами в період з 2014 по 2016 рік вироків на підставі угод про визнання винуватості засвідчив суттєве зменшення їх кількості, так за вказаний період кількість таких вироків зменшилась майже на 10% [2]. Наведені статистичні дані є свідченням того, що положення чинного законодавства України в частині регламентації механізму укладення угоди про визнання винуватості, в тому числі й в кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх, не є досконалими, а проблеми застосування цього механізму потребують нагального вирішення.

Новий виток наукових дискусій та обговорень відносно значення інституту угод про визнання винуватості в кримінальному процесі України та доцільності розширення випадків застосування цього інституту пов'язаний з прийняттям 16 березня 2017 року Верховною Радою України Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення механізмів забезпечення завдань кримінального провадження» № 1950-VIII [3].

З огляду на вищезазначене, нашим завданням є аналіз нових положень КПК України, що регулюють порядок укладення угод про визнання винуватості,

а також проблемних питань укладення угод про визнання винуватості у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх, що виникають на практиці.

Головною новелою КПК України в частині правового регулювання інституту укладення угод про визнання винуватості стало закріплення в ч. 4 ст. 469 КПК України можливості укладення угоди про визнання винуватості між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим у провадженні щодо особливо тяжких злочинів, вчинених організованою групою чи злочинною організацією або терористичною групою чи терористичною організацією, за умови викриття підозрюваним, який не є організатором такої групи або організації, злочинних дій інших учасників групи чи інших вчинених групою або організацією злочинів, якщо повідомлена інформація буде підтверджена доказами [1].

Таким чином, на сьогоднішній день укладення угоди про визнання винуватості є можливим й у кримінальних провадженнях щодо окремих злочинів проти основ національної безпеки України (напр.: державна зрада, посягання на життя державного чи громадського діяча; диверсія; шпигунство); проти життя та здоров'я особи (напр.: умисне вбивство, доведення до самогубства, якщо воно було вчинене щодо неповнолітнього, умисне тяжке тілесне ушкодження, вчинене способом, що має характер особливого мучення); проти волі, честі та гідності особи (напр.: захоплення заручників; торгівля людьми, вчинені щодо неповнолітнього або щодо кількох осіб, та ін.); проти статевої свободи та статевої недоторканості особи (напр.: зґвалтування неповнолітнього) тощо. Треба зауважити, що така практика не відповідає європейській практиці правового регулювання цього інституту.

Також відзначимо, що до набрання чинності ЗУ № 1950-VIII від 16 березня 2017 року в КПК України була закріплена можливість укладення угоди про визнання винуватості між прокурором та під-

озрюваним чи обвинуваченим у кримінальних провадженнях щодо особливо тяжких злочинів лише щодо злочинів, віднесених до підслідності НАБУ, тобто корупційних діянь, що не є насильницькими за своїм характером.

З аналізу положень п. 3 ч. 4 ст. 469 КПК України випливає, що обов'язковими умовами, за наявності яких може бути укладена угода про визнання винуватості у кримінальних провадженнях щодо особливо тяжких злочинів на підставі цього пункту є наступні:

- особливо тяжкий злочин повинен бути вчинений організованою групою чи злочинною організацією або терористичною групою чи терористичної організацією;

- підозрюваний не є організатором такої групи або організації;

- викриття підозрюваним злочинних дій інших учасників групи чи інших вчинених групою чи організацією злочинів;

- інформація про такі злочинні дії чи інші злочини підтверджується доказами.

В цьому контексті зауважимо, що підозрюваний повинен викрити злочинні дії інших учасників групи чи злочин, вчинений цією групою або організацією, до моменту укладення угоди про визнання винуватості. Зважаючи на те, що в КПК України відсутні положення, які б зобов'язували прокурора укласти угоду про визнання винуватості, можна говорити про існування ризику відмови прокурора від укладення такої угоди навіть за умови виконання підозрюваним свого обов'язку щодо викриття злочинних дій інших учасників групи.

Крім того, обґрунтованою, на наш погляд, є позиція С. Пославського, який зазначає, що сутність обов'язку надання підозрюваним інформації про злочинні дії інших учасників групи чи інших вчинених групою чи організацією злочинів полягає у вчиненні підозрюваним активних дій, які сприятимуть здобуттю доказової бази, достатньої для доведення вини іншої особи у вчиненні злочину. Однак критерій достатності в кожному

окремому випадку може бути різний, залежно від конкретних обставин кримінального провадження, що на практиці може призвести до настання негативних чи небажаних наслідків для сторони захисту [4, с. 204–205], в тому числі й до відмови прокурора від укладення угоди про визнання винуватості.

Ще одне нововведення пов'язане з закріпленням в абзаці п'ятому ч. 4 ст. 469 КПК України можливості укладення угоди про визнання винуватості у кримінальному провадженні щодо кримінальних правопорушень, внаслідок яких шкода завдана державним чи суспільним інтересам або правам та інтересам окремих осіб, у яких беруть участь потерпілий або потерпілі, за умови надання всіма потерпілими письмової згоди прокурору на укладення ними угоди [1].

В підтримку такого нововведення висловлювались В. Гринюк [5], Є. Повзик [6], М. Твердохліб [7], І. Тітко [8] та інші. На думку В. Гринюка такі положення КПК України дозволять досягти процесуальної економії, розвантажити судову систему при повному забезпеченні прав та законних інтересів потерпілого [5, с. 308].

Більше того, Є. Повзик вказує, що у разі ініціації укладення угоди про визнання винуватості у кримінальному провадженні, у якому шкоду завдано потерпілому, думка потерпілого не повинна впливати на укладення угоди [6, с. 80]. Ми не можемо погодитись з такою позицією, більше того вважаємо, що у таких випадках потерпілий також повинен визнаватися стороною угоди про визнання винуватості, а його згода на укладення такої угоди повинна засвідчуватись його підписом на ній.

В свою чергу, необхідно зауважити про існування й протилежної позиції, Р. Новак вказує на недоцільність розширення категорії злочинів, у яких можливе укладення угоди про визнання винуватості, зокрема поширення такої можливості на кримінальні провадження, у яких бере участь потерпілий. Свою

позицію вчений обґрунтовує тим, що потерпілий вправі досягти домовленості з підозрюваним (обвинуваченим) шляхом укладення угоди про примирення, метою яких є саме примирення потерпілого з підозрюваним чи обвинуваченим, відновлення безконфліктного становища між ними. Водночас укладення угоди про визнання винуватості з потерпілим щодо тяжких злочинів та особливо тяжких злочинів такої меті не відповідатиме [9, с. 133–134].

Вважаємо, що це питання потребує більш детального вивчення, але вже зараз можна говорити, що на практиці існують невирішені питання щодо реалізації закріпленої законодавчо можливості укладення угод про визнання винуватості у таких провадженнях, зокрема невідзначеним залишається питання відносно форми, в якій згода потерпілого на укладення угоди про визнання винуватості повинна бути виражена.

Щодо законодавчих засад затвердження судами угод про визнання винуватості у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх та проблем їх практичного застосування, перш за все, відзначимо, що в главі 35 КПК України прямо не зазначається про можливість укладення таких угод у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх. При цьому, заборона укладення таких угод в положеннях КПК України також відсутня.

Водночас міжнародна спільнота неодноразово наголошувала на необхідності переходу до альтернативних офіційному кримінальному переслідуванню процедур відносно неповнолітнього, який підозрюється (обвинувачується) у вчиненні злочину, що обумовлене необхідністю встановлення додаткових підсилюючих процесуальних гарантій захисту прав неповнолітнього підозрюваного (обвинуваченого). Про це зазначається, зокрема, в Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи «Про нові способи боротьби із злочинністю неповнолітніх і роль правосуддя у справах щодо неповнолітніх» № R(2003) 20 від

24 вересня 2003 р., а саме визначено, що державам-членам Ради Європи необхідно продовжувати створення нових дієвих альтернатив офіційному кримінальному переслідуванню, ці альтернативи повинні бути частиною звичайної процедури, мають відповідати принципу пропорційності, відображати інтереси неповнолітнього і, як правило, застосовуватися виключно у справах, за якими неповнолітній визнає свою провину. Всі стадії кримінального процесу повинні проводитися в короткі періоди часу, щоб зменшити затримки і забезпечити по можливості швидке попередження злочинності серед неповнолітніх. Але у всіх справах заходи прискорення судочинства і підвищення його ефективності повинні врівноважуватися вимогами дотримання процесуальних норм [10].

З урахуванням вищенаведеного, пропонуємо доповнити ч. 4 ст. 469 КПК України абзацом шостим наступного змісту: «Угода про визнання винуватості, якщо її стороною є неповнолітній, укладається за участю законних представників і захисників неповнолітніх».

Розглянемо проблемні аспекти застосування й інших положень КПК України під час розгляду судами угод про визнання винуватості у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх.

Згідно з ч. 2 ст. 469 КПК України угода про визнання винуватості може бути укладена за ініціативою прокурора або підозрюваного чи обвинуваченого. В ч. 4 ст. 469 КПК України визначено кримінальні провадження, у яких можливе укладення угоди про визнання винуватості, зокрема мова йде про такі випадки: у кримінальному провадженні щодо кримінальних проступків, злочинів невеликої чи середньої тяжкості, тяжких злочинів; особливо тяжких злочинів, віднесених до підслідності НАБУ, за умови викриття підозрюваним чи обвинуваченим іншої особи у вчиненні злочину, віднесеного до підслідності НАБУ, якщо інформація щодо вчинення такою особою злочину буде підтверджена доказами; осо-

бливо тяжких злочинів, вчинених за попередньою змовою групою осіб, організованою групою чи злочинною організацією або терористичною групою за умови викриття підозрюваним, який не є організатором такої групи або організації, злочинних дій інших учасників групи чи інших вчинених групою або організацією злочинів, якщо повідомлена інформація буде підтверджена доказами. Кримінальним процесуальним кодексом України закріплено заборону укладення угод про визнання винуватості у кримінальних провадженнях приватного обвинувачення та щодо уповноваженої особи юридичної особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, у зв'язку з яким здійснюється провадження юридичної особи. Обставини, що враховуються прокурором при укладенні угоди про визнання винуватості та вимоги до змісту такої угоди, закріплені в ст. ст. 470, 472 КПК України [1].

Відзначимо, що аналіз ухвал, постановлених за результатами розгляду угод про визнання винуватості у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх, засвідчив, що найбільш поширеними підставами для відмови судом у їх затвердженні є: неможливість виконання неповнолітнім узгодженого сторонами в угоді про визнання винуватості покарання у зв'язку з відсутністю у неповнолітнього власного доходу [11]; узгоджена сторонами міра покарання виходить за межі загальних засад призначення покарання, встановлених законом України про кримінальну відповідальність [12]; умови угоди порушують інтереси неповнолітнього обвинуваченого, оскільки неповнолітній не зрозумів наслідки затвердження угоди про визнання винуватості з огляду на стан здоров'я та в зв'язку з неповнолітнім віком [13]; відмови неповнолітнього обвинуваченого від угоди про визнання винуватості, оскільки вона порушує його права [14].

Знайшов своє підтвердження на практиці й висновок про те, що ініціатором укладення угод про визнання винуватості переважно є прокурор, а підозрюваний чи

обвинувачений значно рідше використовують своє право на ініціювання укладення угод про визнання винуватості. При цьому, ініціювання укладення угод не супроводжується автоматичним досягненням таких домовленостей [15, с. 136].

Таким чином, можна стверджувати, що більшість із перерахованих вище підстав, які найчастіше стають підставами для відмови судом у затвердженні угоди про визнання винуватості у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх, можливо було усунути до направлення обвинувального акта та угоди про визнання винуватості до суду, за умови активних дій як з сторони обвинувачення, так і сторони захисту. Невжиття всіх необхідних дій з метою належного оформлення угоди про визнання винуватості зі сторони обвинувачення частково можна пояснити високим рівнем навантаження на правоохоронні органи в умовах постійного збільшення кількості кримінальних проваджень та обмеженістю штату працівників. Проте, ці обставини не можуть слугувати виправданням, особливо з урахуванням положень КПК України щодо неможливості повторного звернення з угодою в одному кримінальному провадженні.

В свою чергу, пасивна позиція сторони захисту, на нашу думку, пояснюється недостатньою обізнаністю самого неповнолітнього підозрюваного (обвинуваченого) та його законних представників про порядок укладення, вимог до змісту та наслідків укладення угоди про визнання винуватості, та формальним відношенням захисника до здійснення ним функції захисту.

При цьому не можна відкидати й незадовільність стану кримінального процесуального законодавства. Так, в КПК України не визначений порядок, строк проведення переговорів і консультацій відносно укладення угоди про визнання винуватості з моменту ініціації укладення такої угоди. Таким чином, весь процес узгодження положень угоди про визнання винуватості залишається поза сферою

кримінального провадження і не має жодного процесуального значення [15, с. 136].

Водночас, про необхідність встановлення строку для досягнення домовленостей відносно укладення угоди про визнання винуватості зазначається й в п. 16 Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи «Про медіацію у кримінальних справах» № R(99) 19 від 15 вересня 1999 р., зокрема вказується, що рішення про проведення у кримінальній справі медіації повинно визначати розумний строк, про межі якого компетентні органи кримінальної юстиції повинні бути повідомлені [17].

На необхідності вдосконалення кримінального процесуального законодавства наголошують й практичні працівники. Так, 96,6% опитаних у 2016 році прокурорів зазначили про необхідність подальшого удосконалення кримінального процесуального законодавства, в тому числі й в частині провадження на підставі угод [16, с. 3].

В цьому контексті вважаємо за доцільне встановити в КПК України конкретний строк, протягом якого прокурор та підозрюваний чи обвинувачений повинні укласти угоду про визнання винуватості з моменту ініціювання укладення такої угоди.

Перед висловленням конкретних пропозицій щодо внесення змін до КПК України в цій частині вважаємо за потрібне звернути увагу ще на один важливий аспект. Безперечно, основними учасниками угоди про визнання винуватості є підозрюваний чи обвинувачений та прокурор, які на початковому етапі обговорення угоди висувають взаємовигідні пропозиції, на основі яких буде вирішено, чи матиме місце угода про визнання винуватості [15, с. 116].

Водночас, з урахуванням особливостей особи підозрюваного (обвинуваченого), який є неповнолітнім, низького рівня правосвідомості та загальної обізнаності населення відносно кримінальних процесуальних процедур, на наш погляд, важливе значення під час переговорів відносно укладення угоди про визнання винуватості та узгодження її конкретних умов має активна участь захисника. Саме з огляду на ці обставини пропонуємо надати захиснику повноваження виступати ініціатором укладення угод про визнання винуватості у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх.

З огляду на вищевикладене, пропонуємо внести зміни до ч. 2 ст. 469 виклавши її в наступній редакції: «2. Угода про визнання винуватості може бути укладена за ініціативою прокурора або підозрюваного чи обвинуваченого, його захисника протягом десяти днів з моменту отримання пропозиції про укладення такої угоди».

Підсумовуючи, зазначимо, що закріплення в КПК України можливості укладення угод про визнання винуватості у кримінальних провадженнях щодо особливо тяжких злочинів та у кримінальних провадженнях, у яких бере участь потерпілий, є недостатньо обґрунтованим, не відповідає європейській практиці правового регулювання цього інституту. Водночас правова конструкція процедури укладення угоди про визнання винуватості, закріплена в КПК України, не є досконалою та потребує змін, зокрема й в частині гарантування ефективного забезпечення законних прав та інтересів підозрюваного (обвинуваченого) у кримінальному провадженні після ініціювання укладення угоди про визнання винуватості до її затвердження судом тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: кодекс № 4651-VI від 13.04.2012 в редакції Закону України № 1950-VIII від 16.03.2017. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
2. Статистична звітність Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ за 2013–2016 рр.: URL: http://sc.gov.ua/ua/sudova_statistika.html.
3. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення механізмів забезпечення завдань кримінального провадження: Закон України № 1950-XII від 16.03.2017: URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1950-19>.

4. *Пославський С.* Умови та порядок укладення угоди про визнання винуватості у провадженні щодо особливо тяжких злочинів, віднесених до підслідності національного антикорупційного бюро України. *Національний юридический журнал: теорія і практика.* Молдова, 2016. № 4. С. 202–207.
5. *Гринюк В. О.* Функція обвинувачення в кримінальному судочинстві України: правові, теоретичні та практичні проблеми реалізації: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.09. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2017. 440 с.
6. *Повзик С. В.* Правові наслідки визнання підозрюваним, обвинуваченим своєї вини (порівняльно-правове дослідження): монографія. Х.: Право, 2014. 224 с.
7. *Твердохліб М.* Проблема законодавчого вдосконалення кримінального провадження на підставі угод. *Порівняльно-аналітичне право.* 2016. № 1. С. 358–361. URL: http://pap.in.ua/1_2016_108.pdf.
8. *Тітко А. І.* Нормативне забезпечення та практика реалізації приватного інтересу в кримінальному процесі України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Х., 2016. 484 с.
9. *Новак Р. В.* Кримінальне провадження на підставі угоди про визнання винуватості. *Право і безпека.* 2014. № 4 (55). С. 131–136.
10. Рекомендація № Rec (2003) 20 Комітета міністрів Союзу Європи державам-членам «О новых подходах к преступности среди несовершеннолетних и о значении правосудия по делам несовершеннолетних» (24 сентября 2003 года). URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_865.
11. Ухвала Арцизького районного суду Одеської області у справі № 492/1166/14-к від 15.09.2014. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/40528564>.
12. Ухвала Свалявського районного суду Закарпатської області у справі № 306/2072/15-к від 28.09.2015: URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/51472494>.
13. Ухвала Пустимитівського районного суду Львівської області у справі № 450/1102/14-к від 22.05.2014: URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/40623344>.
14. Ухвала Енергодарського міського суду Запорізької області у справі № 316/2107/14-к від 18.09.2014. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/40518740>.
15. *Новак Р. В.* Кримінальне провадження на підставі угод в Україні: дис... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. Київ, 2015. 211 с.
16. *Кокочишко М. В.* Прокурор у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2016. 22 с.
17. Рекомендація № R (99) 19 Комітета міністрів Союзу Європи державам-членам, которые заинтересованы в организации медиации в уголовных делах (15 сентября 1999 года). URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_828.

Nagorniuk-Danyiuk O. The plea agreement in juvenile criminal cases

This article considers the legal principles for conclusion and approval by the judge the plea agreements in juvenile criminal cases and the problems of their practical application, innovations of legal regulation of the plea agreements.

An analysis of the statistical information of the number of sentences issued on the basis of the plea agreement in the period from 2014 to 2016 showed a significant decrease in their number by almost 10%.

This article considers the question of the right of an advocate to initiate a plea agreement.

The analysis of the court practice has shown that the impossibility of execution by minors agreed by the parties punishment; agreed by the parties punishment goes beyond the general principles of the sentencing; the terms of the plea agreement violate the interests of the juvenile accused; the refusal of a juvenile accused of the plea agreement are the most common grounds for refusal by the court in their approval of the plea agreement in juvenile criminal cases.

Expressed necessity of a number of changes to the Criminal Procedure Code of Ukraine regarding the need to clarify some of its provisions, including the timing on harmonization of the specific terms of the guilty plea agreement.

In the article were encouraged to amend the art. 469 of Criminal Procedure Code of Ukraine regarding the plea agreement in juvenile criminal cases.

Keyword: *criminal proceedings, the juvenile suspect (accused), the plea agreement, particularly serious crime, criminal proceedings, in which victims take part.*

Стаття надійшла до редакції журналу 13.12.2017 р.